

24.01 Batı Felsefesi Klasikleri

Prof. Rae Langton

V.Kant

1. *Arka plan.* Kant (1724-1804) fiziksel olmasa da entelektüel olarak hareketli geçen hayatının tümünü Königsberg'de geçirdi. İlk eserleri fizik felsefesi ve astronomi üzerineydi (1755'te gökler teorisi üzerine yaptığı bir çalışmada 1881'de Herschel tarafından keşfedilen Uranüs'ü tahmin etmiştir). Üniversite hocası olarak kıt kanaat bir hayat sürdürdü ve 1770 yılında Mantık ve Metafizik Kürsüsü'ne atanana kadar düzenli bir akademik maaşı olmadı. En iyi bilinen eseri devrimsel nitelikteki *Saf Aklın Eleştirisi*'dir (1781), yine etik üzerine yazdığı *Ahlakın Metafizik Temelleri* eseri felsefe klasiği düzeyindedir.

2. İyi niyet

Dünyada ve dünyanın ötesinde iyi niyet dışında sınırsız olarak iyi olabilecek bir şey düşünmek imkansızdır (4:393).

İyi niyet, sonuçlarından ve yanında eşlik edenlerden bağımsız olarak, kendi içinde iyidir. Bu, ister karakter nitelikleri ister Tanrı vergisi yetenekler gibi koşullu iyiliklerin hiçbiri için doğru değildir; bu biçim iyilikler sonuçları ve neye eşlik ettiklerine bağlı olarak bazen iyi olmaktan çıkarlar. Sükunet ve kendini kontrol iyi niyet için faydalı olabileceği gibi aynı zamanda bir hainin “tıksindirici” sükunetinde olduğu gibi kötü niyete de alet edilebilirler (4:393). Aynı biçimde mutluluk da iyi niyete eşlik ettiğinde, iyi niyeti engellemeyip (mesela kibri öne çıkarıp) ona *yardım ettiğinde* ve *hak edildiğinde* iyidir. Sadece ve sadece iyi niyet koşulsuz bir iyiliktir ve diğer şeylerin iyi olmasının koşuludur.

3. *Görev duygusu.* Kendi içinde iyi olan bir niyet kavramı, ‘kimi öznel engellemeler’ (yarışan eğilimler) altındaki iyi niyete haiz bir *görev* kavramı etrafında açıklanmalıdır. Görevden kaynaklanan eylemler nelerdir? Bunlar sadece görev ile uyumlu olanlar değil ama doğrudan ya da dolaylı eğilimlerden kaynaklananlar olmalıdır. Görev ile uyumlu yapılan eylemlere örnek olarak dürüstlüğe dikkat edilerek yapılan esnaflık veya anlayışlı bir yardımseverlik verilebilir. Görevden hareketle gerçekleştirilen eylemlere örnekler ise keder dolu olunmasına ve hayattan zevk alınmamasına rağmen intihar etmemek ya da mesafeli bir yardımseverlik örnek olabilir. Schiller, Kant'la şöyle eğlenmiştir:

Vicdani Şüphe

Arkadaşlarıma faydam dokunsun istiyorum ama korkarım bu bir eğilim
Ve sıklıkla aklıma takılıyor galiba ben erdemli değilim.

Karar

Bundan başka yolu yok! Çabalamalısın hor görmeye
Bunu gönülsüzce yap ki aykırı olmaya göreve.

(Schiller, *Xenien*, 'Felsefeciler', Wood'da alıntılanmış, *Kant's Ethical Thought*, 364)

4. *Görev ve kategorik buyruk.* Kant kategorik ve hipotetik buyruk arasında bir ayrım çizer. Kategorik buyruğun bağlayıcılığı herhangi bir amaç veya niyetten bağımsızdır. Hipotetik buyruk ise ‘eğer A'yı istiyorsan, B'yi yap’ biçimindedir. Kant'ın kategorik buyruğu herhangi bir ‘eğer’i içermez; mutlak (özel koşullar için istisnası yoktur); evrenseldir (her akıllı fail söz konusu koşullar altında aynısını yapmalıdır); kaynağı sadece akıldadır (kaynak, ne arzular

hakkındaki gözlemlenebilir olgularda ne de insanın sosyal doğasındadır), deneyimden bağımsız *a priori* olarak bilinebilir.

5. Evrensel Kanun Formülü

Maksimimin aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğim şekilden başka türlü hiç davranmamalıyım. ... Mesela şu soruyu ele alalım: zorda kaldığım zaman tutmayacağımı bile bile söz veremez miyim? Burada sorunun gelebileceği iki anlamı peşinen ayırıyorum – tutulmayacak bir söz vermek ihtiyatlı mıdır haklı mıdır? Şüphe yok ki çoğunlukla ilk şık gerçekleşir. İhtiyatlı olmanın, benim mevcut durumum utancından kurtulmama yeterli olmayacağını tabii ki görüyorum: Bu yalan neticede şu anda kaçmakta olduğumdan daha büyük bir zorluk yaratmayacak mı diye düşünmek zorundayım. Ödev gerektirdiği için doğruyu söylemek, istenmeyen sonuçlardan kaçınmak için böyle davranmaktan tümüyle farklıdır... `Sahte bir söz vermek görevle bağdaşır mı?` sorusunu en kısa yoldan ve hatasız şekilde nasıl çözeceğimi bulabilmek için kendime şu soruyu sormalıyım `Düsturumun (bir güçlükten sahte sözle sıyrılmak düsturu) bir evrensel kanun (hem ben hem de diğerleri için geçerli) olmasına hakikaten razı olacak mıyım? Eğer herhangi başka biçimde içinde buldukları zorluktan kaçınmadıklarında herkesin sahte bir söz verebileceğini hakikaten söyleyebiliyor muyum?` Bu durumda yalan söylemek isteyebileceğimi ama yalan söylemenin herhangi bir şekilde evrensel kanun olmasını istemeyeceğimi anlarım çünkü böyle bir kanunun varlığında söz diye bir şey olmazdı; beyanına inanmayacak yahut acele ile inanır olup da bana aynı şekilde karşılık verecek birilerine gelecek için vaatte bulunmak beyhude olacaktır ve netice olarak benim düsturum bir evrensel kanun kılındığı gibi, kendini feshetmeye mecbur olacaktır. (Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, ter. Paton, Bölüm. I 402, aynı zamanda 421'e bakın)

Kant'ın dört örnekleme; intihar, yalan söz, kabiliyeti boşa harcamak, başkalarına yardım etmeyi reddetmek (422-3). Bu örneklerin ilk ikisi *kavramsallaştırmada çelişki* (kendini öldürmeye ve yalan söylemeye dair evrensel bir kanun olamaz) içerirken diğer ikisi *istençte* (eğer kabiliyeti boşa harcamaya ya da yardım etmemeye dair evrensel bir kanun olsaydı bile, bu istenemezdi) *çelişki* içerir.

6. İnsanlık Kuralı

İnsanın ve genel olarak her akıllı varlığın kendi içinde amaçsallığı vardır, şu veya bu istencin kullanımı için bir araç değildir. Eylemleri ister kendine dair olsun ister diğer akıllı varlıklara dair olsun, her seferinde amaçsallık çerçevesinde görülmelidir... Varoluşları bizim istencimize değil ama doğaya bağlı olan varlıklar, eğer akıllı varlıklar değillerse sadece görelilik olarak araçsal değere haizdirler ve bu nedenle şeyler olarak adlandırılmışlardır. Diğer taraftan akıllı varlıklar şahıslar olarak adlandırılırlar çünkü doğaları gereği kendiliklerinde amaçsallığı barındırırlar; diğer bir deyişle sadece araç olarak kullanılmamalıdır... Pratik buyruk şöyledir: *Öyle biçimde hareket et ki, insanlığa, ister kendi adına ister diğer insanlar adına olsun, sadece bir araç olarak değil aynı zamanda bir amaç olarak yaklaşmış olasın.* (Immanuel Kant, *Groundwork*, 428)

Kant burada da aynı örnekleri kullanır: intihar, kişinin kendi nezdinde insanlığa bir amaç olarak davranmamasıdır; yalan söz kişiyi paylaşamayacağı bir amaç uğruna araç olarak kullanmaktır, kabiliyetlerini geliştirmemek veya yardımsever olmamak insanlığı araçsallaştırmamakla birlikte insanlığı bir amaç olarak yüceltmez.

7. *Evrensel Kanun Kuralı ile İnsanlık Kuralı İlişkisi.* Evrensel Kanun Kuralı bize yaptığımızın diğer insanların da yapmasını isteyeceğimiz şey olmasını, İnsanlık Kuralı ise diğer insanlara amaç olarak yaklaşmamızı söyler. Aralarındaki bağlantı, her birimizin serbestçe tartıp biçebilen şahıslar olarak birer amaç olmamızdan ileri gelir. Bir şahsa sadece araçsal olarak yaklaşmak (İnsanlık Kuralı'na karşı olarak), o şahsın serbest akli yargı gücü kapasitesini yıkmaktır. Ne var ki bunu istemek kendim için de yıkımı istemektir (Evrensel Kanun Kuralı uygulanırsa) ki böyle bir şeyi isteyemem. (Piers Benn, *Ethics*, 96)